

Արտաշես Քալանթարյան

ՈՒՐԱԽ ՈՒ ՏԽՈՒՐ ՄԱՐԴԸ

Եթե Ալավերդյան փողոցով ցած իջնեք, Կումայգի չհասած, աջ կողմում կհայտնվի երկհարկանի մի շենք: Կանգ առեք մի պահ ու նայեք:

Դուք տեսնում եք հին Երևանը:

Սա ժամանակին Երևանի ամենանշանավոր շենքերից մեկն է եղել:

Անանուն վարպետը շենքը կառուցել է խստորեն, ըստ տանտիրոջ ցուցումների: Իսկ տան տերը զարգացած մարդ էր, Պետերբուրգում, Մոսկվայում, Ռոստովում կրթված ու սովորած, գիներգործ և գործարանատեր Թովմաս Ռշտունին: Ու թեև նրա արտադրած գինու շշերի վրա գրված էր. «Էրիվանսկիյ վիննիյ գավոդ: Տ. Ռշտունի և ԿՕ»: Բայց դա սուկ ժամանակի տուրք էր, ոչ մի «ԿՕ» էլ չկար: Եվ գործարան էլ չկար: Այսինքն՝ ինչ կար չկար, այդ մի շինությունն էր, որի խոր ու ընդարձակ ներքնահարկում ամռան ամենաշոգին անգամ սառն էր մնում գինին, լայն, սալահատակ բակն էր, որտեղ բեռնաթափվում էր Դավնայի այգիներից բերված խաղողը և սև տուֆից սարքված տունն էր, որի երկրորդ հարկի սրահներում բնակվում էր Ռշտունին իր գեղեցկուհի կնոջ ու զավակների հետ:

Այսօր եթե մի քիչ ավելի երկար կանգնեք այդ տան մուտքկամարի մոտ, անպայման կտեսնեք գործարանատիրոջ որդիներից մեկին: Ավելի ճիշտ՝ նա՝ ձեզ կտեսնի, երկրորդ հարկի վանդակաճաղ պատուհանից կհանի գլուխը ու կասի այնպես, ասես հին ծանոթներ եք ու վերջին անգամ հենց երեկ եք բաժանվել իրարից:

- Համեցե՛ք, վե՛րն բարձրացեք, սուրճն արդեն կրակին է:

Ես նրա հետ հենց այդպես էլ ծանոթացա՝ երևի մի տասնհինգ տարի առաջ: Կանգնել ու շատ ուշադիր շենքին էի նայում: Իմ առաջին կինոնկարի համար մի հին շենք էր պետք, որ փոքրիկ խոյակներ ունենար և կամարաձև մուտք: Իսկ այդ շենքն ասես հատուկ կինոյի համար կառուցված լիներ: Կանգնել ու դիտում էի հմայված: Եվ որովհետև ըստ սցենարի երկրորդ հարկի վանդակաճաղ պատուհանից իմ հերոսուհին մեկնելու էր նուրբ ու սպիտակ ձեռքը և մի երկտող էր ցած նետելու, ակամա նայեցի պատուհանին: Պատուհանից ինձ էր նայում քունքերի մոտ ճերմակած, նուրբ դիմագծերով, փոքրիկ բեղերով մի մարդ:

- Ուշանում ես, ուշանում,- գլուխը հանդիմանանքով օրորելով՝ ասաց նա,- բարձրացի՛ր:

- Ե՞ս:

- Իհարկե,- լրջորեն ասաց նա:

- Կներեք,- կակազեցի ես,- բայց դուք երևի ինձ ուրիշի հետ եք շփոթում: Ես... Ես ձեզ չեմ ճանաչում:

- Եթե ճանաչեիր, չէիր ուշացնի, անմիջապես վերև կբարձրանայիր: Առաջին անգամ է, դրա համար էլ ներում եմ,- ժպտաց տարօրինակ մարդը:- Դե շուտ արա, սուրճը սառչում է:

Կես ժամ հետո մենք արդեն իրար գրկած հին երևանյան երգեր էինք երգում: Հին, կորած, մոռացված, երևի միայն արյան մեջ մնացած երգեր...

- Չէ՛, չէ՛,- մեկ էլ հանկարծ ասում էր տանտերը,- առաջ սա այսպես չէին երգում, սպասի՛ր, քամանչայի վրա ցույց տամ:

Մեղանից վերցնում էր քամանչան, պոչն ականջին էր հենում, սկզբում միայն իր համար գրեթե անլսելի դուրս էր բերում մեղեդին, ապա բարձրացնում էր ձայնը ու գլուխն էլ հետը թափահարելով ասում՝ գնացինք...

Ու մենք երգում էինք հին երևանյան, կորած, մոռացված, երևի միայն արյան մեջ մնացած երգեր:

Իհարկե, մեզ հաճախ էին ընդհատում, փողոցից մեկ էլ ձայն էին տալիս.

- Վարպե՛տ Վանյա, տանն ե՞ս:

Վանյան, կամ գինու նախկին գործարանատեր Թովմաս Ռշտունու Հովհաննես որդին, քամանչան ձեռքին պատուհանին էր մոտենում ու գլխով էր անում միայն:

- Երեկոյան գալու ենք:

Հովհաննես Ռշտունին գլխով էր անում, շարունակելով նվագել, ու քամանչան նրա ձեռքին խաղում ու խոսում էր, ծիծաղում ու լալիս էր:

Քանի դեռ չէր նվագել, ես հարցրի, թե ինչու են բոլորը վարպետ ասում նրան: Ինքը ն՞ս հոր նման գինեգործ է:

Վանյան ծիծաղեց:

- Եթե մեր տնից եկող գինու հոտը նկատի ունես, ապա դա հորիցս մնացած ժառանգությունն է:- Ասաց նա:- Հորիցս ինձ ժառանգություն է մնացել այդ հոտը, որ այդպես էլ վաթսուն տարվա ընթացքում խնկահոտի նման բռնել է մեր ներքնահարկը, այս քամանչան ու մեկ էլ առանց ընկերոջ սեղան չնստելու պատգամը:

Երևի ինքն էլ զարմացավ, որ այդքան երկար նախադասություն առանց կատակի է արտասանել, որովհետև հանկարծ խստորեն դիմեց կնոջը, որը սեղան էր գցում.

- Նորա՞, էլի դո՞ւ ես չարչարվում, կոտորվե՞լ են սպասավորները...

Նորան միայն ժպտաց մեղմիկ, ինչպես մայրերը զավակների խենթության վրա են ժպտում:

- Վաթսուն տարվա գինի՛ բեր, հորս կարասներից,- կարգադրեց Վանյան:

- Բերել եմ,- ասաց Նորան՝ սեղանին դնելով «Հրագրան» գինու շիշը:
- Սա նրանի՞ց է, թե՞ այն մյուսից,- խստորեն հարցրեց Վանյան:
- Նրանից է, նրանից,- ծիծաղեց կինը:
- Չախ կողմի կարասին հո ձեռք չե՞ս տվել, Լյալյայիս հարսանիքի համար եմ պահում:
- Առանց քեզ հարցնելու ես կարասի՞ ձեռք կտամ,- խաղին մասնակցելով լրջացավ կինը, հետո չղիմացավ, ծիծաղեց ու ասաց սիրով, քնքշությամբ.
- Ա՛խ, Վանյա՛, Վանյա՛, ուրախությունն անպակաս լինի քեզնից:
- Ուրեմն ամփոփենք,- ասաց Վանյան,- կինը կա, գինին կա, ընկերը կա: Ի՞նչը մնաց... Նորա, բեր քամանչաս:

Ու սկսեց նվագել:

Ու ես հանկարծ զգացի, որ իմ առջև մեր ժամանակի նշանավոր մարդկանցից մեկն է նստած, մի մեծ մարդ, որովհետև իմ կարծիքով մեծ են բոլոր այն մարդիկ, ովքեր ամաչում են իրենց մեծությունից:

Նա նվագում էր զարմանալի վարպետությամբ և զարմանալի նուրբ, անկեղծ ու բաց, առանց թաքցնելու ոչինչ, առանց հավակնության և առանց սեթեսեթանքի: Նա նվագում էր ու քեզ թվում էր, թե հին ու հարագատ ձայներ ես լսում. քեզ տուն կանչող մորդ ձայնն ես լսում, Ղանթարի շուկայում կուլայով ջուր ծախող ոտաբոբիկ փոքրիկ տղաների կանչերը, որոնց մեջ քո ձայնն էլ կա, և հեռու հեռվում ձյունոտ սարերից պոկված հովի սոսափն ես լսում, որ գալիս սրբում է հին Երևանի հին այգիների, հին ծիրանիների փոշին: Լսում ես ու խաղաղվում, հոգիդ բարությամբ և տաքությամբ է լցվում: Լսում ես և դես ու դեն են փախչում մանրիկ ցավերդ ու հոգսերդ: Ու մի պայծառ, լուսավոր թախիծ է պատում քեզ, և ինչքան որ մաքուր, անապական բան կա քո մեջ, խտանում, դառնում է ցող, դառնում է արցունք, գալիս հավաքվում է կոպերիդ տակ... ու դու նվագողին ես նայում հմայված, գերված, երախտագիտությամբ լի:

Ահա հենց այդ ժամանակ էլ փոխվում է նվագը: Քամանչան սկսում է կատակել, ծիծաղել, ցատկոտել, ճչում, պարի է կանչում: Ու քեզ թվում է, թե սրբապղծություն տեղի ունեցավ:

- Վանյա, Վանյա, ի՞նչ ես անում, անուշ ախպեր, էն նվագը շարունակիր...

Իսկ Վանյան արդեն դեն է նետել կնտնտոցը ու մատներով է նվագում, աճաբարարի ճարպկությամբ այս ու այն կողմ շրջում քամանչան, մեկ թառ է դարձնում, մեկ դահիրա...

Որովհետև նա տեսել է, որ դու իրեն ես նայում հմայված, գերված, երախտագիտությամբ լի և ամաչում է...

*

* *

Ոչ մի տեղ այնպիսի խնջույք չի ստացվում, ինչպես Վանյայենց տանը: Եվ ով կասի, թե լավ տրամադրության համար խմիչքը պարտադիր է, կսխալվի:

Այդ տանը ամեն երեկո ուրախություն է, հնչում են նվագն ու երգը, ծիծաղի համազարկեր են լավում, ոտքերի դոփյունից ճռճվում են ջահերը, մարդիկ հուզված կենացներ են ասում... իսկ վերջում պարզվում է, որ ոչ ոք էլ գրեթե ոչինչ չի խմել, որովհետև դեռ սեղանին է «Հրազդանի» կիսատ շիշը:

Ասենք, եթե մարդիկ խմում են, որ բարձրացնեն իրենց տրամադրությունը, էլ ինչո՞ւ խմեն, երբ տրամադրությունն առանց այդ էլ բարձր է, երբ օդը զնգում է նվագից, կատակից, երգից, սիրուց: Ասենք, եթե մարդիկ խմում են իբր այն պատճառով, որ իրենց հասկացող չկա, էլ ինչո՞ւ խմեն, երբ նրանց հասկանում են:

Այս զարմանալի դարում խոսել շատերն են սիրում: Լսող չկա:

Իսկ Վանյան կարողանում է լսել: Եվ անվանի շատ երաժիշտներ նրա մոտ են գալիս, որպեսզի նվագի այդ համեստ դասատուի մոտ կատարեն իրենց նոր գործերը:

Ասես քննության են գալիս:

Եվ երևանյան այդ հին տունը նորից նվագով է լցվում:

*

* *

Մի քանի ամիս քաղաքում չէին: Վերադարձա թե չէ, շտապեցի Ալավերդյան փողոց: Եվ հանկարծ բժշկական օգնության մի մեքենա տեսա սև տուֆից կառուցված մուտք-կամարի մոտ:

- Վանյա՛, ի՞նչ է պատահել, ախպե՛րս...

Վանյան պառկած է դեմքով դեպի պատը ու չի խոսում: Նրա գլխավերևում պատից կախված գորգին որսորդական զանազան հրացաններ ու դաշույններ կան, որ ինչքան հիշում եմ, իրենց ստեղծման օրից այդ գորգին էլ եղել են: Իսկ ոտքերի մոտ, մահճակալին քամանչան է, կողքի աթոռին դրված է դեղը, քիչ այն կողմ պատուհանի գոգին թառն է, բոլորն էլ նրա ձեռքի գործը:

Առաջին անգամ է, որ այդ գործիքները լուռ են այս տանը, և առաջին անգամ է, որ լուռ է Հովհաննես Ռշտունին:

- Քնա՞ծ է,- հարցնում եմ Նորային:

- Չէ՛,- ասում է նա,- խռոված է:

Ծիծաղս գալիս է: Բարձրանում է տրամադրությունս: Ուրեմն վիճակը վատ չէ:

- Ո՞ւմից է խռովել:

- Աշխարհից,- ասում է Նորան:

Արդեն ծիծաղում եմ:

- Է՛, լավ, աշխարհն ի՞նչ է արել նրան:

- Իսկ դու չգիտես՞, որ նրա աշխարհը ընկերներն են,- ասում է Նորան:

- Իսկ ընկերներն ի՞նչ են արել, ինչո՞ւ է խռովել նրանցից...

Եվ հանկարծ Վանյան շրջվում է դեպի ինձ:

- Լավ եմ արել,- ասում է նա:

Նիհարել է Վանյան և գունատ է: Նորան դեռ միջանցքում դուռը բացելիս ասաց, որ ուժեղ ցավեր ունի գոտկատեղում: Այդ ցավերը կնճիռներ են դարձել, ակոսել են դեմքը, բայց, փառք աստծո, աչքերին չեն հասել: Այդ աչքերն ինչպես միշտ խելոք են, տխուր են ու միաժամանակ ինչ-որ ներքին ուրախությամբ լի:

Հակասություն մի փնտրեք, հենց այդպես էլ կա:

- Դո՞ւ ինչ ես բերել,- հարցնում է Վանյան:

- Ե՞ս:

Չէ, նրան իրոք ինչ-որ բան է պատահել, որովհետև առաջին անգամ է, որ այս տանը որևէ մեկին նման հարց են տալիս:

- Ես հենց այսօր եմ եկել, ոչինչ չգիտեի, հասկանո՞ւմ ես, Վանյա՛: Իսկ քեզ ի՞նչ է պետք:

- Հը՛մ, որ հարցնում ես, ուրեմն ամեն ինչ կորած չէ: Հը՛մ: Տեսնո՞ւմ ես, Նորա՛, նա հարցրեց:

Վանյան կռանում ու մահճակալի տակից մի մեծ տուփ է հանում, որ բերնեբերան դեղերով լի է:

- Մի տուփ էլ գլխիս տակ կա, հանի՛ր,- ասում է նա:

Ես նրա բարձի տակից մի ուրիշ տուփ էլ եմ հանում, որը նույնպես լի է բազմազան, բազմաձև, բազմագույն հաբերով ու սրվակներով:

- Տես թե ինձ ինչ են բերում իմ ընկերները,- ասում է նա,- քո կարծիքով այս դեղերով քանի՞ մարդու կարելի է սպանել: Մենակ ինձ համար շատ չէ՞: Տես թե ինչ են բերում... Ու առանց գործիքի են գալիս: Խնդրում եմ, թե մի բան նվազեք, չեն նվազում: Քեզ անհանգստացնել չի

կարելի, ասում են... Մեկն ասող լինի, հեռու ձեզանից, շան տղերք, որ դուք հիվանդ եք եղել, անտրամադիր եք եղել և վերջապես մեռել եք, ես ձեզ դե՞ղ եմ բերել: Նվագել եմ ձեզ համար, չե՞: Այդ ինչպե՞ս պատահեց, որ նվագը ձեզ համար հանգստություն էր, իսկ ինձ համար, անհանգստություն է: Ախր ամբողջ կյանքում ես նվագել եմ ձեզ համար, հիմա որտե՞ղ եք, մարդ եմ, հիվանդացել եմ, ինչո՞ւ չեք գալիս մի անգամ էլ ինձ համար նվագեք, հը՞, ճիշտ չե՞մ...

Նորան թեքվեց, զգուշությամբ ուղղեց բարձր...

- Չեն գալիս նվագելու, որովհետև բժիշկները չեն թողնում, քեզ հուզվել չի կարելի, Վանյա՛:

- Իսկ ես նրանց բժիշկներին հարցնո՞ւմ էի:

Հովհաննես Ռշտունին երկար ժամանակ լուռ էր:

- Իսկ էդ ո՞վ է աշխարհում որոշել, թե մարդ ինչից է հուզվում, Նորա՛... Ես օրինակ, հուզվում եմ, երբ հուզվելու բան չկա...

Եվ որովհետև այնուամենայնիվ աշխարհը լի է գեղեցկություններով ու հրաշքներով, դրանցից մեկը կատարվեց անմիջապես: Փողոցից դուրսկի մի մեղմ ձայն եկավ, ասես հեռու հեռվից, ձյունոտ սարերից հովի մի պատառիկ պոկվեց ու եկավ սրբելու հին Երևանի հին այգիների հին ծիրանիների փոշին, եկավ մեղմիկ շոյելու հին երաժշտի խոնավ ճակատը:

- Վարպե՛տ Վանյա, տա՞նն ես...

- Նո՛րա,- բացականչեց Հովհաննես Ռշտունին,- շուտ, ասա տանն եմ, ասա տանն եմ ու գնա մեր մառանից, հորս կարասներից ամենահին գինին բեր, գիտես որը, չե՞, այն մեկը, որ հատուկ այսօրվա համար էի պահել: Չե՛, չե՛, ձախ կողմինը չե՛...

- Գիտեմ, գիտեմ,- ժպտաց Նորան: Նրա աչքերից արցունքներ էին թափվում, բայց նա ժպտում էր:- Գիտեմ, Վանյա՛...

- Կոստյո՛ւմս,- բղավեց Վանյան,- սիրուն Աբոյի դուրուկն է, երևի նոր բան է բերել: Ասա տանն եմ, Նորա՛, բոլորին ասա, որ տանն եմ...

1978թ.